

# УЛОГАТА НА МАЈЧИНИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Виолета Николовска<sup>1</sup>

**Апстракт:** Со терминот мајчин јазик се означува првиот јазик што детето го усвојува во своето семејство. Мајчиниот јазик не мора нужно да се идентификува со официјалниот јазик во државата. Семејствата можат да бидат иселени од својата матична татковина во друга земја, со јазик различен од нивниот мајчин јазик. Од друга страна, има брачни партнери со различна национална припадност, чии деца стануваат билингвални. Во нашиот труд ќе зборуваме за македонскиот јазик како мајчин јазик во Република Македонија и неговото место во образовниот систем. Ќе се задржиме на подрачјата што во рамките на предметот македонски јазик се изучуваат во основното и средното образование, како и на целите што се остваруваат преку усвојувањето на наставните содржини од овие подрачја. Ќе отвориме простор да поставиме прашања што е тоа што ни недостасува, кои се перспективите и предизвиците во однос на изучувањето на мајчиниот јазик во образованието.

**Клучни зборови:** идентитет, стандарден јазик, образование, програмско подрачје, јазична култура, граматика

## The role of Mother Language in Education

Violeta Nikolovska<sup>2</sup>

**Abstract:** By the term mother language (native language) we understand the language that a child adopts in his family. Mother language does not necessarily identify with the official language of a state. Families can be inhabited in the country with a language that is different from their mother languages. On the other hand, children of the spouses of different nationalities can become bilingual. In this article, we will consider Macedonian language as mother language in the Republic of Macedonia and its place in the educational system. We will analyze the content that is taught as part of the subject Macedonian language in primary and secondary education, as well as the objectives which have to be achieved teaching subject Macedonian language. The subject of our interest will be the question of what we are missing in teaching the Macedonian language as a mother language, as well as the perspective and challenges in the study of the Macedonian as mother language.

**Key words:** identity, standard language, education, linguistic culture, grammar.

**1.Мајчиниот јазик – фактор за идентитет и култура.** Со терминот мајчин јазик се означува првиот јазик што детето го усвојува во своето семејство. Мајчиниот

---

<sup>1</sup>Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за образовни науки

<sup>2</sup>University “Goce Delchev” – Shtip, the Faculty of Educational Sciences

јазик не мора нужно да се идентификува со официјалниот јазик во една држава. Има многу семејства на иселеници во туѓи држави, надвор од својата татковина, кои во семејството го негуваат својот мајчин јазик, а истовремено го учат и усвојуваат (особено децата) јазикот на државата во којашто живеат. Од друга страна, има семејства на брачни партнери од различна национална припадност, чии деца можат да бидат билингвални, да усвојат два јазика како свои мајчини јазици.

Во нашиот труд ќе зборуваме за македонскиот јазик како мајчин јазик на Македонците во Република Македонија и неговото место во образовниот систем, особено во основното и средното образование.

Мајчиниот јазик е фактор на идентитет. Јазикот се врзува со идентитетот. На старословенски јазик, со терминот „јазик“ - ѝзѣкъ се означувал и јазикот и народот што го зборува тој јазик (в. Угринова-Скаловска, 1979, стр. 168).

Во врска со мајчиниот јазик, со националниот јазик на еден народ, К. П. Мисирков вели:

„Јазикот ѝет стредство, со које није познааме, шчо мислит, шчо осекат и шчо сакат нашиот собеседник. Во ѝзикот се имаат одделни гласовни знакои или зборои за сите мисли, осеканиа и сакаиња на ѝеден чоек, за тоа ѝзикот на ѝеден народ ѝет негоо дуовно богатство и наследство, во које се закључуваат, отпечатни во гласовни знакои или зборои, сите народни мисли, осеканиа и сакаиња, со који имат живено и живит ѝеден народ и који се предаваат, као нешчо свето от ѝедно поколеиње на друго.

Да сочуат некои својот народен ѝазик и да го бранит као светииња, значит, да останит он верен на дуот на своите предедовци и да уважаат сѐ, шчо имаат они напраено за својето потомство. Да се откажит чоек от својо народен ѝазик, значит, да се откажит он и од народниот дух. Со тоа само се објаснуат сакаињето и усилијата на покорителите, да напраат покорените, да се откажат от својот ѝазик и да изучат на негоо место нивниот; исто така со тоа се објаснуат упорството на покорените народи да сочуваат сето своје духовно народно наследство, а особито ѝазикот.

Таква милост кон нашиоо народен ѝазик требит да имаме и није, ако сакаме да останеме верни на дуот на нашите предедовци. Милоста кон народниоо ѝазик ѝет наш долг и наше прао. Није сме должни да милуаме нашиот ѝазик зашчо тоѝ ѝет наш, исто така, као шчо ни ѝет наша таткоината ни. Првите гласои, шчо и имаме чуено, сет гласоите на нашите татковци и мајки, гласоите и збороите на нивниот народен ѝазик. Преко ниф није добифме нашата прва дуовна храна, зашчо со ниф се осмислуаше сѐ, шчо видефме со нашите очи. Со народниот ѝазик није освојуаме психологијата на нашите татковци и предедовци и се чиниме нивни дуовни последници, као шчо сме со снагата нивни телесни продолжаачи. Ако се односуаме со презреиње кон народниот наш ѝазик, није само враќаме со неблагодарност на нашите родители за сето нивно дуовно гледаиње и воспитаиње. – Није имаме и прао, осем долгот, да браниме нашиот ѝазик и тоа прао ни ѝет свешчено“ (Мисирков, 1974, стр. 133-134).

Мисирков ја поставува и разработува тезата за мајчиниот (народниот) јазик како фактор за идентитет и култура. Клучните тези од извадокот на Мисирков се: Јазикот на еден народ е негово духовно богатство и наследство. Се предава од едно на друго поколение. Чувајќи го јазикот, народот останува верен на духот на своите прадедовци. Оној што се откажува од својот народен јазик се откажува и од народниот дух.

Милоста, љубовта кон народниот јазик е наш долг и наше право. Правото да го браниме нашиот јазик ни е свето.

Ете зошто мајчиниот јазик, иако сите знаеме да го зборуваме е вклучен во образовниот систем, на сите нивоа – во основното, средното и во високото образование.

**2. Мајчиниот јазик во образованието.** Што учиме за мајчиниот јазик ако го знаеме јазикот, ако јазикот знаеме да го зборуваме? Она што го стекнуваме во образованието на часовите по мајчин јазик е да ја стекнеме и да ја негуваме „милоста кон јазикот“, стекнуваме лингвистичка наобразба и лингвистичка култура. На тој начин, она што нè идентификува како припадници на еден народ, на една нација и што е дел од нашата култура го негуваме и го земаме како предмет на научен интерес. Стекнуваме сознанија од науката за јазикот – граматиката општо како наука за секој јазик, но и од граматиката на мајчиниот јазик, како специфична само за него.

Од прво до трето одделение, учениците се воведуваат кон правилно користење на македонскиот литературен јазик во меѓусебната комуникација (меѓусебното разбирање, размислување, учење и творење). Се оспособуваат да водат разговор со други лица и да ги усвојуваат основните начела за меѓусебно разговарање и разбирање. Се описменуваат (се оспособуваат за читање и пишување со разбирање на текстот), усвојуваат и увежбуваат некои од основните правописни правила. Развиваат јазична култура (почит кон другите јазици и се запознаваат со дијалектите на мајчиниот јазик).

По програмски подрачја, разместеноста на содржините е следната: Во прво одделение содржините се разместени во три подрачја: слушање и говорење, литература и изразување и творење. Во нашето излагње, посебно ќе се осврнуваме на содржините од подрачјето јазик и изразување и творење, со оглед на тоа што подрачјата литература и медиумска култура во повисоките одделенија, иако спаѓаат во предметот македонски јазик, се дел од научни дисциплини што излегуваат од областа на јазикот, во случајов мајчиниот јазик. Ќе се осврнеме на целите и содржините што се усвојуваат од областа на јазикот и ќе го проследиме развојниот процес и градацијата на содржините.

Во прво одделение, едно од четирите програмски подрачја е слушање и говорење. Во ова програмско подрачје, учениците се поттикнуваат во користење на говорот како средство за изразување на своите чувства и доживувања, средство за изразување на своите мисли и за остварување на меѓусебни контакти. Она што е многу важно е дека усвојуваат и елементарна култура во комуникацијата: една од дефинираните цели на предметот е учениците „да се оспособат за воспоставување на културен однос со опкружувањето во комуникацијата“. Усвојуваат јазична култура - правилна дикција при зборувањето. Во подрачјето изразување и творење, учениците ги увежбуваат говорните вештини: опишување, прераскажување, творење оригинални творби. Всушност, во целата деветтолетка, во предметот македонски јазик постои програмско подрачје изразување и творење. Во ова програмско подрачје, етапно – од поелементарни кон посложени, учениците развиваат вештини на усно и писмено говорно изразување. Од опишување на предмети од непосредното опкружување, прераскажување на настани слушнати од други лица и од сопствено доживување, раскажување по дадени тематски зборови и елементарни текстови до прераскажување на уметнички дела, сценски изведби, прочитани текстови во весници, раскажување по одредена хронологија и ретроспективно раскажување. Учениците опишуваат и анализираат и ликови од уметнички дела. Со еден збор, учениците се стекнуваат со

извесен степен на култура во јазичното изразување. Ова е можеби една од најважните придобивки од наставата по мајчин јазик, стекнувањето на култура на јазичното изразување, нешто што на учениците ќе им служи како алатка во целиот образовен процес и во општествениот живот воопшто.

Но да се вратиме на предметните содржини во прво одделение. Описменувањето на учениците е вклучено во програмското подрачје – почетно читање и пишување.

Во второ и трето одделение, покрај подрачјата почетно читање и пишување (на кирилица и латиница) и изразување и творење, се воведуваат и елементарни граматички содржини во програмското подрачје јазик. Во ова програмско подрачје се вметнуваат и содржини од културата на јазичното изразување – основни правописни правила.

Во развојниот период од четврто до шесто одделение, учениците се оспособуваат за усно и писмено изразување. Се збогатува нивниот речник. Се оспособуваат да распознаваат и применуваат различни функционални стилови во говорното и писменото изразување (разговорен стил, административен, новинарски, научен, научно-популарен, поетски стил на изразување). Усвојуваат поими, содржини и правила од областа на граматиката, но и од областа на правописот и правоѓорот на македонскиот стандарден јазик. Се оспособуваат за разни форми на писмено изразување: пишување на креативни текстови, текстови со практична намена.

Во четврто одделение, во програмското подрачје јазик, освен граматички содржини, се усвојува и поимот за стандарден, нормиран јазик, наспрема народниот јазик. Се усвојуваат содржини од областа на правописот на стандардниот јазик. Од областа лексикологија, како дел од подрачјето јазик, се работат поимите за синоними и антоними, со што се стекнува и лингвистичка наобразба и се збогатува речникот на учениците. Во подрачјето изразување и творење се izdelуваат содржини за усно изразување и за писмено изразување. Во областа на усното изразување учениците се вежбаат во поставување на прашања врз основа на одговори, опишувањето и прераскажувањето се на повисоко ниво – се одвиваат врз основа на гледана театарска претстава (на пр. се опишуваат костимите во претставата). При раскажувањето се менува крајот на текстот, а раскажувањето се врши со замена на синоними и антоними.

Во петто одделение во подрачјето јазик, покрај граматички поими се продолжува со усвојување на знаења од областа на лексикологијата – деминутиви, аугментативи и хомоними, и од правописот. Се вежба директен и индиректен говор. Во програмското подрачје изразување и творење се работат (прераскажуваат) текстови со уметничка и научно-популарна содржина, се прераскажуваат настани од сопствено доживување. Се раскажува по дадени тематски зборови. Се опишуваат предмети, ликови, слики.

Во шесто одделение, во подрачјето јазик се започнува со усвојување на содржини од областа на историјата на мајчиниот јазик: неговото потекло, старословенските азбуки. Старословенските азбуки се доведуваат во врска со современото македонско кирилско писмо. Се усвојуваат граматички содржини: содржини од областа на фонетиката, морфологијата, синтаксата, речникот и стилот. Содржините од областа на речникот и стилот влегуваат во доменот на културата на јазичното изразување. Во овој домен влегуваат и содржините од областа на правописот. Од доменот на речникот на мајчиниот јазик, се усвојуваат поимите за

основно и преносно значење на зборовите, како и помот за пароними. И во шесто одделение, содржините од подрачјето изразување и творење се поделени на два дела: усно и писмено изразување. Во областа на усното изразување, учениците усвојуваат правила на културна комуникација, преку употреба на соодветни зборови за културна комуникација, преку разграничувања на разлики меѓу службен и приватен разговор. Се раскажува по утврдена хронологија, ретроспективно и со употреба на изразни средства. При опишувањето се инсистира на воочување на детали. Се прави разлика меѓу лик и личност. Се вежба драматизација и сценска изведба. Во писменото изразување од учениците се бара примена на знаењата од областа на стилот, јазичните и правописните норми. Се пишуваат вести и извештаи.

Во развојниот период од седмо до деветто одделение учениците се запознаваат со историскиот развој на мајчиниот јазик; усвојуваат поими, содржини и правила од областа на фонетиката, морфологијата и синтаксата на мајчиниот јазик и од нив се бара коректно да ги применуваат при усното и писмено изразување. Од областа на лексикологијата се усвојува поимот за неологизмите. Се усвојува разликата меѓу лексичко и граматичко значење на зборовите. Продолжува усвојувањето на правописните норми. Со севе ова учениците се оспособуваат за различни форми на писмено изразување, со посебен акцент на креативното пишување.

Во седмо одделение, во подрачјето јазик се усвојуваат содржини од областа на историјата на македонскиот јазик – варијантите на црковнословенскиот јазик. Во осмо одделение се учи за македонскиот јазик во 19 век, а во деветто – за македонскиот јазик во 20 век: личноста на К. П. Мисирков, К. Кепески, Б. Конески, за македонскиот јазик меѓу двете светски војни. Во осмо одделение се усвојува разликувањето на домашна од туѓа лексика, се усвојуваат поимите за дијалектизми, интернационализми и турцизми. Во деветто одделение се усвојува акцентирање на туѓите зборови, а се изучуваат и функционалните стилови и потстиливи. Се изучуваат видовите на речници.

Во однос на програмското подрачје изразување и творење, во седмо одделение од учениците се очекува да ја согледаат моќта на зборовите за културна комуникација (молам, повелете, извинете, благодарам). Говорните вештини се збогатуваат преку вежби на измислување на поинаков крај на текст по даден почеток, опишување и прераскажување на ТВ емисија, театарска и филмска претстава. Учениците вежбаат пишување на соопштение и вест. Во осмо одделение од учениците се бара да смислат почеток на текст според даден крај, да дадат личен став (усно и писмено) за гледана емисија, филм, театарска претстава и новинарски текст. Да составуваат молба, жалба, записник. Учениците се воведуваат во пишување на есеј. Сите вежби од програмското подрачје изразување и творење се на македонски стандарден јазик, во различни форми на усно и писмено изразување. На крајот на деветтото одделение, во областа на изразувањето и творењето, учениците треба да бидат оспособени за правилно употребување на нормата на македонскиот стандарден јазик, за различни форми на писмено изразување, да умеат да прикажуваат актуелни настани, појави и проблеми од секојдневието, да заземаат и искажуваат свој став, да умеат да собираат и селектираат податоци (на пр. да подготват предавање, новинарска статија).

Од предметните програми за македонски јазик за средното образование ги анализираме предметните програми за гимназиското образование. Содржините што се изучуваат по предметот македонски јазик, во четиригодишното гимназиско образование се распоредени во две програмски подрачја: јазик и литература. Еден

сегмент што беше присутен во програмите по македонски јазик за основното образование го нема – а тоа е сегментот изразување и творење.

Во сегментот јазик се изучуваат содржини од различен карактер. Распоредени низ првите три години од гимназиското образование, се изучуваат содржини од областа на општата лингвистика (Јазикот како систем од знаци; Функции на јазикот; Видови писма; Наука за јазикот – предмет и задачи на науката за јазикот; Лингвистиката и другите науки; Јазиците во светот; Јазик – говор; Јазичен знак; Класификација на јазиците). На овој начин, учениците на часовите по предметот македонски јазик стекнуваат поопшта лингвистичка култура (наобразба). Во првите три години од изучувањето на предметот македонски јазик се изучува и историскиот развој на македонскиот јазик, со што учениците градат однос кон минатото на сопствениот народ и сопствениот јазик, развивајќи љубов кон мајчиниот јазик. Низ овие наставни содржини традицијата станува фактор во воспитанието на учениците. Низ четирите години средно гимназиско образование учениците продолжуваат поподробно да ја изучуваат и граматиката на мајчиниот јазик: фонетика и фонологија во прва година; морфологија, морфосинтакса и лексикографија во втора година; синтакса и фразеологија во трета година, ономастика во четврта година. Четвртата година всушност е резервирана за стекнување на знаења од областа на стилистиката. Учениците се запознаваат со дистинкцијата стилистика на јазикот и литературна стилистика. Со поимот за стил во областа на јазикот. Со изразните средства: тропите – фигурите на значење и фигурите на формата; со лексичките изразни средства (застарени зборови, нови зборови, жаргонизми, арготизми, дијалектизми, туѓи зборови); со зборообразувачките изразни средства (суфикси за изразување на чувствен однос); со фразеолошки изразни средства (застапеност на фразеолошките изрази во различните функционални стилови); со фонетско-фонолошките изразни средства (асонанца, алитерација, продолжување на гласовите, извици); со морфолошки и синтаксички изразни средства, како и со надворешнојазични изразни средства, како што се интонацијата, мимиките, гестовите и графичкото претставување на текстот. На овој начин се крунисуваат знаењата и вештините стекнати во основното образование во програмското подрачје изразување и творење. Посебно, во четврта година се изучуваат и функционалните стилови на стандардниот јазик, како и содржини од областа на правописот и правоговорот. Под услов сите овие содржини да бидат и убаво практично извежбани, завршените средношколци гимназијалци ќе усвојат и висок степен на култура на усно и писмено изразување на мајчиниот јазик, со што ќе им биде олеснето влегувањето во светот на зрелите (матурираните) интелектуалци во идниот период од нивното понатамошно високо образование.

**3. Што ни недостасува: перспективи и предизвици.** Дали нешто ни недостасува во образованието по мајчиниот јазик? Со какви знаења и говорни вештини доаѓаат идните студенти во високото образование?

По наше мислење, програмите по предметот македонски јазик како мајчин јазик, во основното и во средното гимназиско образование кое го земавме за анализа се целосно опфатни, темелни и доволно разнообразни. Особено во основното образование, во кое покрај подрачјата што се однесуваат на описменувањето, јазикот и литературата, постои и посебно подрачје изразување и творење. На часовите предвидени за содржините од ова подрачје, учениците се стекнуваат со говорна култура – култура на усно и писмено изразување, нешто што му е потребно на секој интелектуалец, без оглед на неговата професионална ориентација.

Сепак, студентите што влегуваат во високото образование немаат високо ниво на јазична култура, кое би се очекувало според содржините на предметните програми по македонски јазик кои ги изучувале. Во што е тогаш проблемот? Од една страна, проблемот можеме да го побараме во практичните вежби. Дали во текот на наставата се обрнува доволно внимание на практични вежби, на пр. од правопис и од подрачјето на изразување и творење, како што е прераскажувањето, опишувањето и известувањето со примена на стекнатите знаења од граматиката, лексикологијата и фразеологијата. Основното образование, со подрачјето изразување и творење нуди ваква можност и за практично вежбање. Меѓутоа, во средното образование, таа нитка како да се прекинува. Содржините од областа на стилистиката што се усвојуваат во четврта година се корисни, но многу покорисно би било кога учениците би продолжиле со вежби од изразување и творење применувајќи ги новостекнатите знаења од областа на стилистиката, правописот, правоорот и од областа на функционалните стилови на македонскиот стандарден јазик. Преку застапеност и на ова програмско подрачје (изразување и творење) и во средното образование, макар и само во облик на практични вежби, кај учениците континуирано би се негувала и издигала на повисоко ниво јазичната култура – културата на јазично изразување, нешто што треба да биде одлика на секој интелектуалец во една земја, без оглед на неговата професионална ориентација.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Корубин, Б. 1969. Јазикот наш денешен. Скопје: Наша книга.
2. Корубин, Б. 1980. Јазикот наш денешен. Скопје: НИО „Студентски збор“.
3. Мисирков, К. П. 1974. За македонските работи (јубилејно издание по повод стогодишнината од раѓањето на авторот). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“- Скопје, Посебни изданија, книга 8.
4. Угринова-Скаловска, Р. 1979. Старословенски јазик. Скопје: Универзитетска печатница „Кирил и Методиј“.
5. Биро за развој на образованието. *Наставни програми*. <http://bro.gov.mk/?q=mk/nastavni-programi> (прочитано на 12. 03. 2015)